
UDK 811.163.42'342.8
Izvorni znanstveni rad

Gordana Varošaneć - Škarić
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

Đurđa Škavić
Akademija dramske umjetnosti, Zagreb
Hrvatska

**NEUTRALIZACIJA KRATKOUZLAZNOGA I KRATKOSILAZNOGA
NAGLASKA U SUVREMENOM HRVATSKOM PRIHVACENOM
IZGOVORU**

SAŽETAK

Neka novija istraživanja suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika pokazuju da postoji neutralizacija kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglaska u prihvaćenom izgovoru (npr. Škarić, 2001 i Varošaneć-Škarić, 2001). U radu sa studentima i govornim profesionalcima, spikerima, voditeljima, novinarima i glumcima redovito nailazimo na učestalu neutralizaciju kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga na istom mjestu u korist kratkosilaznoga kod tih govornika. Izabrano je 70 riječi, od kojih su neke zabilježene s oba naglaska u Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku, druge na temelju dosadašnjih prozodijskih istraživanja i na temelju toga što se stručnjaci nisu slagali čuju li kratkouzlazni, kratkosilazni ili tzv. "tromi" zagrebački naglasak. Na temelju prvoga izvora izabrani su npr. riječi bacati, ispit, nesloga, odlika, pokora, supruga, litica, mjenica, obnova, uvreda itd. Na temelju nekih novijih istraživanja poželjnosti naglasnih oblika izabrani su primjeri koji su kodificirani samo s kratkouzlaznim naglaskom poput jezik, danas, sestra, neki primjeri imenica na -izam, glagolski oblici u infinitivu i prezentu kao pomanjhati, računati, postaju te neki primjeri iz ispitivanja slušne procjene kvalitete naglaska kao što su funkcionira, živcira, zadržavaš, izazivaš, obnavljam itd. Primjere s oba naglasna oblika (N = 70 x 2, tj. 140) izgovorio je vrsni govornik – spiker. 43 studenta fonetike procjenjivali su u prvom slušanju stupanj poželjnosti naglasnog oblika u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku u slučajnom redosljedu. U drugome slušanju određivali su čuju li kratkouzlazni ili kratkosilazni naglasak. Rezultati pokazuju da su

ispitanicima znatno i statistički značajno poželjniji oblici s kratkosilaznim naglaskom kod riječi koje su dubletno kodificirane s oba naglasaka na prvom slogu, npr. *ispit, mjēnica, ōbnova, dvŏrište, pŏtkova, pŏuka, prēhlada, rŏdbina, vītica, ūvreda, cjēlŏv, ōdlika, djētelina* itd. Imenice na -izam, pokazale su veće kolebanje, od statistički značajnih procjena u korist kratkosilaznoga do procjena bez značajne razlike. Nadalje se pokazalo da u više kategorija riječi nema statistički značajne razlike između poželjnosti kodificiranoga kratkouzlaznoga i "nepravilnoga" kratkosilaznoga na istome mjestu, primjerice kod nekih čestih riječi kao što su imenice ženskoga roda tipa *prvakinja, junakinja* i muškoga roda tipa *eklektik, glagolskih oblika poput zadržavaš, ponavljam, obnavljam, predstavljam, postaju, računati* itd. Utvrđeno je da postoji kolebanje u prepoznavanju kvalitete naglasaka; kratkouzlazni naglasak točno je prepoznat u 79 % slučajeva, a kratkosilazni u 66 % slučajeva (50 % pogađanja predstavlja potpuno neprepoznavanje). Ispitanici su imali zadatak i da izgovore te riječi. Utvrđeno je da većina veći broj riječi izgovara s kratkosilaznim naglaskom.

Ključne riječi: naglasak, prozodija riječi, hrvatski jezik

UVOD

Neka novija istraživanja suvremenoga hrvatskoga standarda pokazuju da postoji neutralizacija kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga naglasaka u govoru (Škarić i sur. 1998, Varošaneć-Škarić 2001). Lončarić i Vukušić (1998: 84) navode da u govorenu književnom jeziku, između ostaloga, "dio govornoga kolektiva u sustavu nema (a) nenaglašene duljine i (b) dva naglasaka u kratkom slogu, tj. opreke po tonu u tom položaju." I u nekim se rječnicima i gramatikama (Benešić 1949, 1937) pojavljuju naglasne dublete koje donose neke kategorije riječi s kratkouzlaznim i kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu. Iako Benešićeve dublete ne govore izravno u prilog supostojanja dvaju različitih naglasnih sustava, poznato je da je uzimao u obzir i hrvatske naglasne likove u govoru velikih gradova, osim što je kadšto unosio "poneki izrazito hrvatski naglasni lik" (Lončarić i Vukušić 1998: 85). Dublete s kratkosilaznim i kratkouzlaznim naglaskom u njegovu rječniku pokazuju i naglasno stanje hrvatskih novoštokavskih govora. Neki se istraživači zauzimaju za kratkouzlazni naglasak, iako verifikacijski postupak pokazuje prednost kratkosilaznoga naglasaka u nekim oblicima (Anić 1969), dok drugi smatraju da u obzir treba uzeti rezultate verifikacijskog postupka i sociofonetskih istraživanja u procesu kodifikacije (Škarić 2001). Govoreći o *razgovornome stilu* Silić utvrđuje da on "...postupno dovodi i do izjednačenja mjesta naglasaka i do izjednačenja tona naglasaka" (Silić 1997: 494). Optimističan je njegov zaključak da neke "takve naglasne osobine hrvatski standardni jezik počinje pomalo unositi u svoja opća naglasna pravila" (Silić 1997: 494). U praktičnom radu s govornicima profesionalcima autorice redovito nailaze na neutralizaciju kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga na istom mjestu u korist kratkosilaznoga kod tih govornika. Ovo istraživanje zanima postoji li razlika u poželjnosti tih naglasaka u primjerima kad su oba kodificirana u naglasnim inačicama te u primjerima kad je propisan samo kratkouzlazni, a također se željelo ispitati u kojoj mjeri ispitanici čuju razliku između kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga. Dakle, namjera nam je opisati prihvaćeni izgovor u odnosu na neutralizaciju kratkouzlaznoga u korist kratkosilaznoga sa željom da se olakša buduća kodificirana prozodijska norma u slučajevima u kojima je dosadašnji kodifikacijski sustav opterećen, tj. kad postoje naglasne dublete.

POSTUPAK

Izabrano je 70 parova naglasnih inačica. Od toga je izabrano 38 parova riječi zabilježenih s oba naglasaka, kratkosilaznim i kratkouzlaznim na prvome slogu u Benešićevu *Hrvatsko-poljskom rječniku* (1949): *àginica-àginica, àrak-àrak, bàcati-bàcati, bèsjeda-bèsjeda, brbljavica-brbljavica, cjèlòv-cjelov, djètelina-djètelina, dvòrište-dvòrište, gròfica-gròfica, ìspit-ìspit, klèveta-klèveta, litica-litica, lèkcija-lèkcija, màska-màska, mjènica-mjènica, nèpravda-nèpravda, nèsloga-nèsloga, nèzgoda-nèzgoda, ništica-ništica, òbnova-òbnova,*

òbradba-òbradba, òdlika-òdlika, òptužba-òptužba, òrgulje-òrgulje, òsmína-òsmína, pòkora-pòkora, pòluga-pòluga, pòtkova-pòtkova, pòuka-pòuka, prèhlada-prèhlada, prìgoda-prìgoda, ròdbina-ròdbina, strvína-strvína, sùpruga-sùpruga, sùzica-sùzica, ùvreda-ùvreda, vitica-vitica;

Izabrani su primjeri upravo iz ovoga rječnika, jer ga iznimno cijene stručnjaci koji se bave prozodijom riječi. Ovaj rječnik navođen je u gotovo svim radovima s prozodijskom problematikom Škarića, Varošaneć Škarić, Škavić objavljenih u posljednjih petnaest godina. Lončarić i Vukušić (1998: 85,86) navode: "Tek će četrdesetih i pedesetih godina hrvatski dvojezični rječnici kao što su Hrvatsko-poljski rječnik Julija Benešića i Hrvatskosrpsko-francuski rječnik Dayrea-Deanovića-Maixnera unijeti, makar i nesustavno, poneki izrazito hrvatski naglasni lik,...", koji ovim sociofonetskim istraživanjem želimo učvrstiti. Kako su naši ispitanici bili u podjednakom omjeru kajkavci i štokavci, htjelo se ispitati kakav će kratki naglasak biti poželjniji i za koga u tim primjerima.

22 primjera odabrano je na temelju dosadašnjih prozodijskih istraživanja (Jonke 1956, Anić 1969, Varošaneć-Škarić 2001) i to koja su kodificirana samo s kratkouzlaznim naglaskom:

altruizam-altruizam, barbarizam-barbarizam, budizam-budizam, egoizam-egoizam, kubizam-kubizam, dramatik-dramatik, eklektik-eklektik, ekscentrik-ekscentrik, flautistica-flautistica, pijanistica-pijanistica, junakinja-junakinja, prvakinja-prvakinja, danas-danas, jezik-jezik, sestra-sestra, žena-žena, sinovaca-sinovaca, oženiti-oženiti, pomanjhati-pomanjhati, računati-računati, postaju-postaju, predstavljam-predstavljam;

i 10 primjera u kojima se stručnjaci nisu slagali čuju li kratkouzlazni, kratkosilazni ili tzv. tromi, karakterističan i u zagrebačkom govoru (projekt I. Škarića *Hrvatska prozodija riječi*, u kojemu su surađivale i autorice):

funkcionira-funkcionira, žvcira-žvcira, izživāš-izživāš, òbnāvljām-òbnāvljām, pokušāvāš-pokūšāvāš, pònāvljām-pònāvljām, prèpīšēš-prèpīšēš, pròslavljāš-pròslavljāš, podržāvāš-podržāvāš, zadržāvāš-zadržāvāš.

Sve primjere (N = 70 X 2, tj. 140) s kratkouzlaznim i kratkosilaznim naglaskom snimio je u fonetskom studiju vrsni govornik, spiker HRT-a Željko Tomac. Studenti 2. i 3. godine fonetike (N = 43) procjenjivali su u prvom slušanju stupanj poželjnosti naglasnog oblika u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku u slučajnom redosljedu primjera, a u drugom slušanju čuju li kratkouzlazni ili kratkosilazni naglasak. Ispitanici su trebali i izgovoriti te primjere da bi se utvrdilo kakav je u njihovu govoru naglasni lik. Procjenitelji su rodом iz Zagreba (14), Varaždina (5), Bjelovara (3), Slavonskoga Broda (2), Karlovca (2), Čabra (1), Imotskoga (1), Metkovića (1), Nove Gradiške (1), Ogulina (1), Rijeke (1), Splita (1), Šibenika (1), Virovitice (1), Zenice (3), Tuzle (1), Mostara (1), Banjaluke (1), Linza (1) i New Yorka (1). Stručnjak je provjerio izgovor kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga sa 100 % – tnom sigurnošću. Spiker je podrijetlom iz Posavine, a školovao se u Zagrebu, u kojemu živi posljednjih 18 godina.

Za kratkosilazni Hamm (1967: 31) rabi nazive kratki ili oštri, pozivajući se na istraživanja u drugoj polovici 20. st. koja dokazuju da glasovi s tim akcentom nemaju po sebi silazne intonacije i da su kraći od glasova označenih sa sporim. Nazive *oštri* za kratkosilazni i *blagi* za kratkouzlazni, koristi Ivić u svojim radovima i u radovima zajedno s Lehiste (primjerice: Lehiste i Ivić 1986). Tom su opisu odgovarala i Tomčeva naglasna ostvarenja. Uobičajeno je da se u istraživanjima slušne procjene naglasaka riječi snime izolirane s optimalnom fonetskom realizacijom, na što se poziva i Gvozdanović (1980: 59). Za vrijeme snimanja pazilo se da je izgovor kratkouzlaznoga korektan, tj. da ne bude tipičan za određeni kraj, nego da ga procjenitelji verificiraju kao dobar i prihvaćeni izgovor poželjan u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Brozović (1954–1955: 122, 123) impresionistički razlikuje tri vrste sporoga naglasaka: sjeveroistočni izgovor u Srijemu i okolnim krajevima, centralni izgovor u Bosni i Hercegovini i jugoistočni u raznim krajevima Dalmacije. Iako ne navodi izvor, tri različite realizacije novoštokavske akcentuacije opisao je Belić znatno ranije u drugom desetljeću prošloga stoljeća. Unatoč tomu što je svjestan da je onaj bosanskohercegovački najteže usvojiv, pretpostavljamo, Hrvatima u Hrvatskoj, Brozović se zalaže za idealni centralni spori, kakav se govori u Bosni i Hercegovini. Brozović navodi da su tu "oba samoglasnika ujednačena i dužinom i visinom i snagom, samo se, jasno, ipak osjeća, gdje je naglasak" i nadalje da je akustički dojam " (bar za moje uho, možda je i navika) čist, uravnotežen, bez obojenosti, bez prizvuka" te tvrdi da je i objektivno ljepši i pogodniji da postane ortoepska norma (Brozović 1954–1955: 123). Takav je ortoepski postupak vrjednosni sud, nedostaju mu s jedne strane akustička objektivna mjerenja i ne manje važna sociofonetska istraživanja prihvatljivosti i poželjnosti određenog oblika u hrvatskih govornika. Braneći nadalje estetičnost hrvatskog jezika, Babić (1963–1964) navodi da je ljepota našeg jezika u prvom redu u ljepoti naših samoglasnika u književnom izgovoru, te da će jezici u kojima dolaze veće suglasničke skupine biti tvrdi, teži za izgovor (Babić 1963–1964: 121), a naglasak ga čini "neobično melodioznim, pa u tom nadmašuje i sam talijanski jezik" (Babić, 1963–1964:122), budući da većina jezika ima dinamički naglasak, pa se zanaglasni slogovi "ne izgovaraju s jednakom jasnoćom, obično se krata", a naš jezik ima melodiozan i raznovrstan naglasak, četiri naglasaka, pa se mijenja i visina glasa, naglašeni i nenaglašeni slogovi izgovaraju se jednako jasno itd. Ne treba dvojiti da je svima subjektivno najljepši njihov materinski jezik, organski kao i književni, ne treba sumnjati da je poezija na čakavskom ili kajkavskom lijepa kao i na sadašnjem književnom štokavskom, a da dobra nadmašuje lošu. Dakle, ovom radu o neutralizaciji kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga akcenta nije namjera tvrditi da je neki naglasak ljepši od drugoga, ili da je troakcenatski sustav ljepši od dvoakcenatskoga, ili peteroakcenatski ljepši od četveroakcenatskoga, niti se zalaže za troakcenatski književni sustav. Ovaj rad opisuje ono što se događa u prihvaćenom hrvatskom izgovoru te pokazuje da treba olakšati kodificirani naglasni sustav u slučajevima u kojima je taj sustav neusvojiv i preopterećen dubletama.

REZULTATI

Ispitanicima je ukupno za sve ispitivane parove riječi poželjniji kratkosilazni naglasak za 2,18 stupnjeva od ukupnih sedam, što je i statistički značajna razlika u korist veće poželjnosti toga naglasaka. U pojedinačnim riječima prednost kratkosilaznoga odnosno kratkouzlaznoga različita je kao što pokazuju tablice. Primjerice za prvih deset ocjena u korist kratkosilaznoga srednja je vrijednost čak 6,22 s vrlo malim raspršenjem ($s = 0,95$). Takvih je čvrstih odluka za kratkosilazni naglasak s većom značajnom razlikom ($p < 0,01$) bilo 35 primjera te 5 primjera s manje značajnom razlikom ($p < 0,05$). Uglavnom se odlučuju za kratkosilazni kod riječi koje su dubletno označene u Benešićevom rječniku, i to: *ispit, mjènica, òbnova, dvòrište, pòtkova, pòuka, prèhlada, ròdbina, vùtica, ùvreda, cjèlòv, òdlika, djètelina, stìrvina, lìtica, sùzica, bñbljavica, prìgoda, òptužba, sùpruga, ništica, klèveta, nèsloga, àrak, òsmina* ($p < 0,01$; tablica 1a) te *gròfica* ($p = 0,04$, tablica 1b), dok se 11 primjera parova toga tipa nije razlikovalo u poželjnosti, primjerice *aginica, orgulje, pokora, lekcija, bacati* (tablica 1c). Dakle, iz te kategorije dubletno kodificiranih primjera nije bilo nijedne statistički značajne odluke u korist sporoga naglasaka.

Od drugih primjera značajno su svim ispitanicima s kratkosilaznim naglaskom poželjniji *budžizam, pomānjkatì, pròslavljàš, pijanìstica* ($p < 0,01$) te *altruizam, egoizam, sñnovācā i pokušāvāš* ($0,01 < p < 0,05$; tablica 1b). Statistički značajnih odluka ($p < 0,01$) u korist kratkouzlaznoga naglasaka bilo je samo šest za oblike: *funkcionirā, oženiti, prepīšeš, izāživāš, jezik i žena* (tablica 1a), te četiri primjera s manje značajnom razlikom ($p < 0,05$): *dānas, podržāvāš, ekscèntrik, živcīrā*, što su sve primjeri koji su kodificirani samo s kratkouzlaznim naglaskom. Međutim, u toj kategoriji ni drugi primjeri izgovoreni s kratkosilaznim nisu bili nepoželjni, što je razvidno kod primjera *žēna, jēzik*, a poželjnost naglasnih oblika *sēstra* čak se statistički ne razlikuje od *sēstra*. Svi se ostali primjeri ne razlikuju značajno prema poželjnosti, primjerice glagolski oblici *zadržavaš, ponavljam, obnavljam, predstavljam, postaju, računati*, imenice ženskoga roda tipa *prvakinja, junakinja* i muškoga roda tipa *eklektik, dramatik* i primjeri na – *izam*, kao *kubizam i barbarizam*.

Štokavcima su s većom statistički značajnom razlikom ($p < 0,01$) poželjniji oblici s kratkosilaznim. Od 33 statistički vrlo poželjnija naglasna oblika opredjeljuju se za čak 25 naglasnih riječi s kratkosilaznim prema 7 riječi s kratkouzlaznim. I kajkavcima je općenito bliži kratkosilazni naglasak, no ne opredjeljuju se tako čvrsto za ostvaraje s kratkosilaznim, jer nema toliko velikih razlika u korist toga naglasaka. Moglo bi se čak reći da su ukupno tolerantniji za supostojanje oba naglasaka u hrvatskom standardu. Treba napomenuti da po zvučnim obilježjima kajkavski "kratkosilazni" nije podudaran sa štokavskim kratkosilaznim. On je u izvornih kajkavskih govornika kadšto neodređen, pa se ni stručnjaci ne slažu uvijek čuju li uglavnom u središnjim slogovima kratkosilazni,

kratkouzlazni ili nešto između, "tromi". Tako su kajkavcima primjerice bliži, ali bez statistički značajne razlike, i glagolski oblici s kratkosilaznim naglaskom kao *pokušavaš, pròslavljaš, izàživàš, račùnati*, ili su im jednaki u poželjnosti kao *funkciònirā – funkciònirā, žìvcìrā – žìvcìrā, pònāvljām – pònāvljām, predstavljām – predstavljām*.

Prepoznavanje kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga nije bilo jako visoko, ispitanici ih ukupno prepoznaju sa 72,5 % sigurnosti (50 % –tno prepoznavanje predstavlja potpuno slučajno pogađanje). Zanimljiva su, međutim, dva podatka: prvo, ispitanici koji su se opredijelili prema dijalektnom podrijetlu kao 100 % štokavci, te pola štokavci, pola kajkavci, prepoznaju kratke naglaske s podjednakom sigurnošću: 71,6 % : 71,3 % i drugo, ispitanici koji su 100 % kajkavci prepoznaju kratkouzlazni i kratkosilazni s nešto većom sigurnošću sa 73,7 %. To možemo objasniti time da su kajkavci imali svjesniji odnos prema kratkouzlaznome koji nemaju u svom organskom idiomu, pa ga onda bolje i prepoznaju kao nešto različito, dok štokavci nisu imali takav odmak prema naglascima. Dakle, ne može se govoriti o tome da kajkavci ne čuju razliku između kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga te da stoga ne ostvaruju kratkouzlazni kad nastoje govoriti hrvatskim standardnim jezikom, nego im nije govorno razlikovan, pa ga ne nastoje govorom razlikovati, što je uostalom i utvrđena tendencija i kod ispitivanih štokavaca.

Ispitanici su ukupno najbolje prepoznali kratkouzlazni naglasak u riječi *žena* (97,67 %), što se može objasniti time da se upravo ta riječ često rabi kao paradigma za izgovor kratkouzlaznoga naglasaka, budući da slabije prepoznaju s kratkosilaznim naglaskom *žena* (79,07 %). Najlošije su prepoznali kratkosilazni naglasak izgovoren u sredini riječi u primjeru *izàživàš* (37,21 %), dok su bolje prepoznali primjer s kratkouzlaznim *izàživàš* (79,07 %). Ispitanici su znatno bolje raspoznavali kratkouzlazni naglasak nego kratkosilazni (79,21 % : 65,91 %; $p < 0,0001$; tablica 2). Rezultati t–testa pokazuju da nema statistički značajne razlike u prepoznavanju kratkouzlaznoga naglasaka na početnom slogu te u sredini riječi (79,75 % : 77,74 %; $p = 0,437$), dok se kratkosilazni značajno bolje prepoznaje na početku riječi nego u sredini (68,81 % : 58,14 %; $p = 0,0009$; tablica 3). Dakle, veća je nesigurnost u prepoznavanju kratkosilaznoga u sredini riječi, što se može djelomice objasniti time da ispitanici znaju da kratkosilazni ne bi trebao biti u sredini riječi prema novoštokavskim pravilima o standardnom naglašavanju, iako ga u svakodnevnom govoru izgovaraju i u sredini riječi.

Ispitanici iz Zagreba, Karlovca i Varaždina primjere u prezentu koji su normirani s kratkouzlaznim naglaskom i zanaglasnim duljinama, izgovaraju uglavnom s poludugim silaznim naglaskom na slogu *iza*, što bi se u uskoj fonetskoj transkripciji moglo označiti sa znakom za silaznost i poludugo trajanje: [pokušáːvaʃ], [zadrzâːvaʃ], [izazîːvaʃ], [ponâːvɫam], [proslâːvɫaʃ], [obnâːvɫam], [prepîːseʃ], [podrzâːvaʃ], [pretstâːvɫam].

Riječi iz Benešićevog rječnika kajkavci izgovaraju samo s kratkosilaznim naglaskom, a štokavci neke primjere izgovaraju s kratkosilaznim,

neke s kratkouzlaznim, ovisno o podrijetlu, a primjer *osmina* većina je štokavaca izgovorila s kratkouzlaznim u sredini *osmina*.

Zanimljivo je da uglavnom svi ispitanici štokavci iz Slavnskoga Broda, Nove Gradiške, Gruda (BiH) primjere koji su propisani samo s kratkouzlaznim akcentom, kao što su *jezik, danas, sestra, žena, oženiti, računati*, tako i izgovaraju, a primjere na *-izam, -istica*, izgovaraju s kratkosilaznim naglaskom kao i kajkavci.

RASPRAVA

Neki autori navode da supostojanje dvaju ili čak triju naglasnih inačica stvara zbrku (Magner i Matejka, 1971: 66). Između ostalih, navode primjere iz *Pravopisa* (1960), kao što su *běrem/bèrem, čovjek/čovjek, idem/idem, hrpa/hrpa, mārka/mārka, krčma/krčma, krčiti/krčiti, rječnik/rječnik (rječnik), sòkòl/sòkòl* itd. Istražujući razlikovnu ulogu srpsko-hrvatskih naglasaka i duljine, zaključili su da oni nemaju znatnu razlikovnu ulogu, budući da ispitanici u većim gradovima nisu razlikovali što je izgovoreno: *sāt kao* (stroj), *sād kao* (stroj), *sātkaò* (stroj); *òpatke, òd patkē*. Rezultati njihova istraživanja pokazuju da kratki naglasci nisu dovoljno razlikovni, više je razlikovna bila kvantiteta – dugi naglasak i zanaglasna duljina. Najviše pogrešaka u razlikovanju (*òrao – òrao*) bilo je u Beogradu (89 %) i u Zagrebu (87 %) (Magner i Matejka 1971: 115,116), što podupire njihovu tezu da razlikovnu ulogu ima kvantiteta, a ne ton u srpsko-hrvatskom govoru. Iako za temu ovoga rada nije relevantno kako se izgovaraju naglasci u Beogradu, gdje se brani četveroakcenatski sustav, zanimljivo je da u govoru postoje znatni otkloni od toga sustava, osobito u ostvarivanju kratkouzlaznoga akcenta u dvosložnim riječima i duljina (Belić 1951, prema Magner i Matejka, 1971). Primjerice, kodificirani oblik *žena* s kratkouzlaznim u govoru ostvaruje se kao *žēna* s kratkosilaznim, kao što se u ovome istraživanju ne razlikuje oblik *sestra*, a oblici s kratkosilaznim *žena, jèzik* imaju prosječnu srednju vrijednost poželjnosti ($\bar{x} = 4,63$ i $4,81$), dakle, nisu nepoželjni.

Problem sa slušnom procjenom kratkih naglasaka pokazao se i tada 1966/67. kad su obavljena Magnerova ispitivanja. U nekim primjerima snimljenim na terenu akcentolozi se nisu slagali čuju li kratkouzlazni ili kratkosilazni, gdje je jedan obilježio kratkouzlazni, drugi je dodao da je kratkouzlazni prekratak, gotovo kratkosilazni (Magner i Matejka 1971: 143). U tom dijelu istraživanja stručnjaci su se po rezultatima slušne procjene razdvojili u dvije skupine, na one koji su rođeni u Bosni i Hercegovini i na one koji su rođeni u Hrvatskoj. Potonji su više grijeshili u raspoznavanju kvantitete i u razlikovanju između kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga (*sād kao – sātkaò*). Dobiveni su vrlo loši rezultati prepoznavanja na minimalnim opozitnim parovima koje prozodijski razlikuje samo kratkouzlazni i kratkosilazni (Magner i Matejka 1971: 136). Stručnjaci akcentolozi grijeshili su u razlikovanju kratkouzlaznih i kratkosilaznih primjera, koji su snimljeni na terenu, od 18 % pogrešaka do najboljeg rezultata od 5 % pogrešnih prepoznavanja, koje je imao lingvist iz Beograda. Ivić (1965:

136), na temelju svojih istraživanja srpsko–hrvatske prozodije, koja su uzimala u obzir i akustička mjerenja, navodi da su u tadašnjem suvremenom standardnom srpsko–hrvatskom u području prozodije relevantni kvantiteta i mjesto akcenta. Prema Iviću (1965) "nema nijedne konstantne razlike između vokala pod kratkim silaznim i pod kratkim uzlaznim", a "jedinu relevantnu razliku između (˘) i (˘) akcenta čini tonska visina u sljedećem slogu, koji je kod (˘) mnogo niži od prvog, a kod (˘) približno na istom nivou, a obično i nešto viši" (Ivić, 1965: 136).

Noviji Anićeve *Rječnik hrvatskoga jezika* (1998) donosi primjere koje smo izabrali iz Benešićeva rječnika samo s jednim naglaskom, i to češće s kratkouzlaznim: *bacati, ispit, nėsloga, besjeda, cjelov, sũzica, lėkcija, klėveta, obradba, sřivina, vitica, ađinica, ařak, pőkora, litica, neřgoda, optuřba, ořgulje, ořmina, pøluga, pøkova* te nešto rjeđe s kratkosilaznim: *ođlika, přehlada, přřgoda, rødbina, sũpruga, mřenica, oěbnova, mäska*. Riječi na *–izam* donosi samo s kratkouzlaznim: *egoizam, budizam, barbarizam*, kao i oblike na *–istica*, ali s prelaženjem naprijed: *pijanistica*, a donosi i oblik *pijanistkinja*, tj. umjesto metatonije na mjestu verificiranoga kratkosilaznoga, Anić se tu odlučio za oslabljeno prelaženje na slog naprijed.

ZAKLJUČAK

Većina procjena o poželjnosti naglasnoga oblika u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku s većom statistički značajnom razlikom preteže za oblike s kratkosilaznim naglaskom, ukupno čak 35 ($p < 0,01$) i 5 oblika sa statistički manje značajnom razlikom ($p < 0,05$). Takvih čvrstih odluka za oblike s kratkouzlaznim naglaskom bilo je samo 6: *funkcionira, oženiti, preprišeš, izživš, jezik i žena*.

U skupini parova koji su u Benešićevom rječniku označeni s dva naglaska, s kratkouzlaznim i kratkosilaznim na prvom slogu, preteže poželjnost za kratkosilaznim naglaskom.

Skupina riječi koje su kodificirane samo s kratkouzlaznim naglaskom, razdvaja se prema poželjnosti na skupinu u kojoj pretežu statistički značajne odluke za kratkosilaznim naglaskom: primjerice kod riječi na *–izam*: *budizam, altruizam, egoizam*; neki oblici na *–istica* (pijanistica) ili se ne razlikuju statistički u poželjnosti (flautistica) te na skupinu koja ne pokazuje razlike. Najčešće su ti parovi u skupini bez statistički značajne razlike poželjnosti u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. U toj su skupini parovi kao *prvakinja, junakinja*, imenice muškoga roda stranoga podrijetla na *–ik*, poput *dramatik, eklektik*.

Prepoznavanje kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga ukupno nije jako visoko (72 %; 50 % predstavlja slučajno pogađanje). Zanimljivo je da kajkavci ukupno nešto bolje prepoznavaju ispitivane naglaske (73,7 %), jer su im zamjetniji oblici koji nisu u njihovu organskom idiomu, dok štokavci slabije prepoznavaju jer nemaju dovoljan odmak od naglasnih kategorija.

Ispitanici ukupno znatno bolje prepoznaju kratkouzlazni naglasak. To je naizgled paradoksalno jer je prednost u poželjnosti iskazana na strani kratkosilaznih naglasaka. Svi podaci govore u prilog tvrdnji da je aktivna neutralizacija kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga u hrvatskom prihvaćenom izgovoru. Na temelju rezultata o prepoznavanju kratkih naglasaka i na temelju realizacija naglasaka naših ispitanika moglo bi se procijeniti da oko tri četvrtine govornika hrvatskoga jezika ima tročlani prozodijski sustav. Prihvaćeni izgovor prozodijskih oblika među obrazovanima trebao bi biti temelj na kojemu se gradi suvremeni hrvatski standardni jezik, kao što je uobičajeno u drugim jezicima, a ne samo govor jednoga njegovoga idioma, pa makar taj idiom i bio u temelju toga općega jezika.

Tablica 1. Značajnost razlike između ispitivanih parnjaka u procjeni poželjnosti za standardnim oblikom

Table 1. Significance of the difference between the two accents with respect to desirability

a) velika značajnost razlika / highly significant ($p < 0,01$)

	\bar{x}	s	p
ispit	1,60	0,82	0,00
ispit	5,81	1,30	
mjenica	2,07	1,26	0,00
mjenica	4,95	1,63	
obnova	3,35	1,93	0,00
obnova	6,56	0,85	
dvorište	2,00	1,33	0,00
dvorište	6,47	0,98	
potkova	3,42	1,71	0,00
potkova	6,53	0,80	
pouka	3,81	1,72	0,00
pouka	6,42	0,91	
prehlada	2,93	1,84	0,00
prehlada	6,44	0,70	
rodbina	3,00	1,75	0,00
rodbina	6,56	0,77	
vitica	2,49	1,58	0,00
vitica	6,14	0,77	
obnova	3,79	1,98	0,00
obnova	6,28	0,83	
uvreda	4,56	1,92	0,00
uvreda	6,74	0,54	
cjelov	3,26	1,68	0,00
cjelov	5,35	1,36	
odlika	4,00	2,04	0,00
odlika	6,16	0,90	
djetelina	4,40	1,99	0,00
djetelina	6,42	0,66	
strvina	4,28	1,69	0,00
strvina	6,07	1,03	
fitica	4,53	1,86	0,00
fitica	6,33	0,99	
suzica	4,26	1,69	0,00
suzica	6,05	1,41	

	\bar{x}	s	p
budizam	4,81	1,68	0,00
budizam	6,37	1,02	
brbljavica	4,47	2,00	0,00
brbljavica	6,21	1,25	
prigoda	4,05	2,08	0,00
prigoda	5,93	1,55	
optužba	4,19	1,97	0,00
optužba	5,93	1,39	
sùpruga	4,33	2,01	0,00
sùpruga	6,02	1,28	
funkcionira	4,09	2,10	0,00
funkcionira	2,23	1,67	
nìstica	5,02	2,17	0,00
nìstica	6,14	1,17	
oženiti	6,35	0,95	0,00
oženiti	4,72	2,14	
klèveta	4,79	1,74	0,00
klèveta	6,12	1,22	
pomànjcati	2,35	1,63	0,00
pomànjcati	3,86	1,90	
prèpìšeš	4,77	1,80	0,00
prèpìšeš	3,23	1,93	
pijanìstica	5,37	1,60	0,00
pijanìstica	6,37	0,72	
nèsloga	4,95	1,63	0,00
nèsloga	6,07	1,20	
izazivāš	5,16	1,85	0,00
izazivāš	3,77	1,91	
jèzik	6,05	1,05	0,00
jèzik	4,81	2,08	
žena	5,86	1,39	0,00
žena	4,63	1,90	
àrak	5,05	1,84	0,00
àrak	5,86	1,34	
òsmina	3,02	1,75	0,00
òsmina	4,23	1,86	
pròslavljaš	2,42	1,55	0,00
pròslavljaš	3,49	1,79	

b) značajnost razlike / significant

$$0,01 < p < 0,05$$

	\bar{x}	s	p
danas	5,91	1,32	0,01
danas	4,86	2,07	
pokušavaš	2,91	1,92	0,01
pokušavaš	4,02	1,92	
podržavaš	4,79	1,73	0,01
podržavaš	3,84	2,06	
ekscentrik	5,74	1,03	0,02
ekscentrik	5,07	1,53	
altruizam	6,05	0,82	0,02
altruizam	6,44	0,77	
sinovaca	2,77	1,77	0,02
sinovaca	3,65	1,80	
egoizam	5,86	1,39	0,03
egoizam	6,42	0,82	
živcira	4,35	2,22	0,04
živcira	3,42	1,82	
grofica	4,93	1,67	0,04
grofica	5,67	1,70	

c) nema značajnih razlika / no significant differences

	\bar{x}	s	p
flautistica	5,44	1,50	0,06
flautistica	6,00	1,21	
aginica	4,88	1,55	0,08
aginica	5,49	1,64	
zadržavaš	5,16	1,81	0,09
zadržavaš	4,49	1,78	
orgulje	4,95	1,90	0,10
orgulje	5,58	1,59	
eklektik	5,40	1,56	0,18
eklektik	4,40	1,89	
pokora	5,42	1,56	0,30
pokora	5,77	1,57	
ponaavljam	4,84	1,90	0,33
ponaavljam	4,42	2,08	

	\bar{x}	s	p
dramatik	5,91	1,04	0,34
dramatik	4,93	1,99	
öbnavljam	4,28	2,02	0,34
öbnavljam	3,88	1,83	
prvakinja	5,93	1,06	0,36
prvakinja	5,67	1,48	
računati	5,77	1,29	0,39
računati	5,49	1,70	
nëzgoda	5,40	1,38	0,39
nëzgoda	5,67	1,63	
nëprävda	5,26	1,92	0,41
nëprävda	5,58	1,74	
prëdstavljam	4,65	1,91	0,53
prëdstavljam	4,40	1,83	
lëkcija	5,26	1,31	0,55
lëkcija	4,65	1,80	
kubizam	5,77	1,23	0,61
kubizam	5,91	1,29	
bäcati	5,26	1,66	0,63
bäcati	5,44	1,88	
sëstra	4,47	2,03	0,66
sëstra	4,65	1,89	
öbradba	4,86	1,57	0,66
öbradba	4,72	1,40	
pölugä	5,77	1,38	0,77
pölugä	5,67	1,58	
barbarizam	5,95	1,17	0,78
barbarizam	6,02	1,16	
pöstaju	4,49	1,44	0,80
pöstaju	4,93	1,82	
mäska	5,51	1,24	0,84
mäska	5,60	1,76	
bësjeda	5,49	1,49	0,90
bësjeda	5,44	1,80	
junäkinja	4,95	1,57	0,95
junäkinja	6,07	1,68	

Tablica 2. Značajnost razlike između prepoznavanja kratkosilaznoga i kratkouzlaznoga (ukupno)
Table 2. Significance of the difference in identifying the two accents (overall)

naglasak accent	\bar{x}	s	p
kratkouzlazni short rising	79,21 %	0,10	0,00
kratkosilazni short falling	65,91 %	0,14	

Tablica 3. Značajnost razlike u prepoznavanju kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka na početku i u sredini riječi
Table 3. Significance of the difference in identifying the two accents in initial and medial position

kratkouzlazni short rising		kratkosilazni short rising	
p	0,4377	p	0,0009
na početku initial	u sredini medial	na početku initial	u sredini medial
79,75%	77,74%	68,81%	58,14%

REFERENCIJE

- Anić, V. (1969). O jednom akcentatskom procesu u različitim službama književnog jezika. *Jezik* 16, 84–89.
- Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*, 3. prošireno izdanje, Zagreb: Novi liber.
- Babić, S. (1963–1964). U čemu je ljepota hrvatskosrpskog jezika. *Jezik* 4, 117–125.
- Benešić, J. (1937). *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy "Biblioteka Polska".
- Benešić, J. (1949). *Hrvatsko–poljski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Brozović, D. (1954–1955). Akcentuacija tuđica na –or u hrvatskom jeziku. *Jezik* 3, 118–123.
- Gvozdanović, J. (1980). *Tone and Accent in Standard Serbo–Croatian*. Wien: Verlag, Der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hamm, J. (1967). *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivić, P. (1965). Prozodijski sistem savremenog srpskohrvatskog standardnog jezika. *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kurylowicz*, Warsaw: Polska Akademia Nauk, 135–144.
- Jonke, Lj. (1956). Akcentuacija na našoj radio–stanici. *Jezik* IV, 5, 129–133.
- Lehiste, I. i Ivić, P. (1986). *Word and Sentence Prosody in Serbo-croatian*. The Massachusetts Institute of Technology.
- Lončarić, M. i Vukušić, S. (1998). Fonologija. U M. Lončarić (ur.), *Hrvatski jezik*, 75–90, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Magner, T. F. and Matejka, L. (1971). *Word accent in modern serbo-croatian*. The Pennsylvania State University – University Park and London: The Pennsylvania State Univ. Press.
- Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska, 1960.
- Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika s pravopisnim rečnikom*, Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1960.
- Silić, J. (1997). Razgovorni stil hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo* VI, 4, 483–495.
- Škarić, I., Škavić, Đ., Varošaneć Škarić, G. (1998). Suvremeni svehrvatski implicitni govorni standard. *Sažeci*, 3. znanstveni skup Istraživanja govora, Zagreb, od 10. do 12. prosinca 1988, Hrvatsko filološko društvo, 45–47.
- Škarić, I. (2001). Razlikovna prozodija. *Jezik* 48, 11–19.
- Varošaneć–Škarić, G. (2001). Poželjnost nekih kategorija izografnih naglasnih heterofona. *Govor* XVIII, 1, 33–44.

Gordana Varošaneć - Škarić
Faculty of Philosophy, Zagreb
Croatia

Đurđa Škavić
Academy of Dramatic Arts, Zagreb
Croatia

NEUTRALIZATION OF SHORT-RISING AND SHORT-FALLING ACCENTS IN CONTEMPORARY CROATIAN RECEIVED PRONUNCIATION

Some recent studies of contemporary Standard Croatian indicate that there is a neutralization of short-falling and short-rising accents in received pronunciation (for example Škarić, 2001 and Varošaneć-Škarić, 2001). In their practice with students and speech professionals, speakers, reporters, journalists and actor, the authors frequently encounter neutralization of short-falling and short-rising accents at the same place, with the majority of them opting for the short-falling. 70 words were chosen, some of which were found in Benešić's *Croatian- Polish Dictionary* with both accents, others were chosen on the basis of other research on prosody and on the basis of experts' disagreement on whether they hear the short-rising, the short-falling or the so called "heavy", "sluggish" Zagreb accent. The first criterion resulted in words such as: *bacati, ispit, nesloga, odlika, pokora, supruga, litica, mjenica, obnova, uvreda*, etc. On the basis of more recent research on the desirability of accent forms some examples were chosen which were codified only with the short-rising accent such as *jezik, danas, sestra*, some examples of nouns ending in *-izam*, verbal forms in the infinitive and the present, such as *pomanjkati, računati, postaju* and also some examples used in the study of auditory assessment of accent quality: *funkcionira, živcira, zadržavaš, izazivaš, obnavljam*, etc. Examples with both accent forms ($N = 70 \times 2 = 140$) were pronounced by a professional speaker. 43 students of phonetics assessed the degree of desirability of accent forms in contemporary Standard Croatian in the random sequence of examples during the first part of the experiment. In the second part they were instructed to determine whether the word was realized with short-falling or short-rising accent. The results show that the students in a statistically significant number of cases chose accent forms with the short-falling accent as more desirable in words codified with both accents on the first syllable (for ex. *ispit, mjenica, obnova, dvorište, potkova, pouka, prehlada, rodbina, vitica, uvreda, cjelov, odlika, djetelina*, etc.). Nouns ending in *-izam* indicate uncertainty, the results ranging from the statistically significant in the favor of the short-falling to evaluations without

statistical significance. Furthermore, many categories proved no statistical significance in choosing between the short-rising and the “incorrect” short-falling on the same syllable, such as in some frequent words like feminine gender nouns *prvakinja*, *junakinja* and masculine gender nouns like *eklektik*, verbal forms like *zadržavaš*, *ponavljam*, *obnavljam*, *predstavljam*, *postaju*, *računati*, etc. It has been determined that there is an uncertainty in accent recognition; short-rising was recognized in 79% of the cases, while the recognition of the short-falling reached 66% (50% represents total chaos in recognition). Students were also instructed to pronounce those words. It has been determined that the majority pronounce most of the words with the short-falling accent.

Key words: *stress, word-level prosody, the Croatian language*
